

# Den sande helt i *Lykke-Per* er Jakobe

LILIAN MUNK RÖSING

Jeg læste *Lykke-Per* første gang som 16-årig, i toget gennem Italien på min første interrail-rejse. Jeg fik gåsehud og hedeture af kærlighedsscenerne i Alperne med Jakobe. Jeg så hende lysende for mig, som hun stråler af kærlighedslykke: “Jakobes ellers så korrekt ordnede Tindingelokker flagrede hende på Zigøjnervis viltert om Ørene. Og hendes Øjne straaledede, og hendes Mund blussede af Elskovsfryd!” (I, 302) Det er fra Pers perspektiv, hun ser sådan ud, da hun har skænket ham “en ny Fødsel og en ny Daab” (I, 302), som var hun Jesus Kristus selv, eller måske en erstatning for den Jesus Kristus, som han på samme Alpevandring bespottet ved at skænde krucifikset. Men billedet af den strålende Jakobe er i færd med at blive erindring, så snart det præsenteres. Per svigter hende og rejser videre mod nye eventyr og nye kvinder. Deres fælles barn, som hun gemmer sig i Schweiz for at føde, er dødfødt. Aldrig har jeg tilgivet Per, at han kunne svigte Jakobe, at han kunne svigte kærlighedens åbenbaringsrus.

Per er en vindbøjtet; en person, der ændrer sig kamæleonisk efter de omgivelser, han befinder sig i. Så snart han har skiftet landskab fra Alperne til Rom, forandrer han sig fra romantisk kærlighedshelt til romersk strategiker og skifter Jakobe ud med Nanny. Med en lidt teknisk betegnelse kan man beskrive ham som en multipel karakter; en person, der synes at rumme vidt forskellige personligheder i sig. I Pers efterladte notat, hvor han spørger efter sit “sande Jeg”, tematiserer han selv denne flerhed af personligheder: “Har vi lige så mange Sjæle i os, som der er Brikker i en Gnavpose? Hver Gang Posen rystes, kommer en ny tilsyne; en Nar, en Hugaf, en Natugle ...” (II, 338) Det gælder i hver fald Per selv, at han snart er en nar, snart en hugaf, og snart en natugle. Han bevæger sig fra trodsig præstesøn og ærgerrig ingeniørspire over flammende elsker til iskold strategiker, Cæsar og forfængelig dandy. Fra Bakketrold over oprørske Kristus-bespottet til pligttopfyldende provinsborger og slutteligt den asketiske eneboer, der finder en slags orgastisk, masochistisk tilfredsstillelse i sine kræft-smerter. Gennem hele romanen undres man som læser over, hvordan han synes bestandigt at kunne lægge sine tidligere jeger bag sig, som om de aldrig havde

eksisteret, som om der ikke er nogen kontinuitet i hans personlighed. Og hver gang installeres det nye jeg med stor retorisk patos, som om det var det endelige, absolut gyldige. Mest grelt og provokerende, da han efter den altomstyrtende kærlighedserfaring og krucifiksskændsel med Jakobe i Alperne kan synke helt ind i romerske drømme om magt og nydelse, forgabe sig i Nanny og beslutte at gøre det forbi med Jakobe.

Per er en vindbøjtet. Og romanens sande helt(inde) er Jakobe. Den på én gang intellektuelle og lidenskabelige Jakobe, den jødiske rigmandsdatter, der krænkes af antisemitismen og insisterer på “det almenmenneskelige” (I, 329); et budskab, vi gerne kunne lægge øre til i disse identitetspolitiske tider. Jakobe er jødisk verdensdame, og gennem portrættet af hende og hendes familie giver romanen en tankevækkende skildring af jødernes status i Det moderne Gennembruds Danmark. Problemet med jøderne er her ikke, at de er særegent semitiske, men at de er en slags tyskere: kosmopolitiske borgere, som tager til Berlin hvert andet øjeblik. Oberst Bjerregrav, en af romanens antisemitiske bipersoner, ønsker eksempelvis Danmark befriet for “ynglen af jøder og andre halvtyskere” (II, 217). Fortælleren undlader godt nok ikke at opholde sig ved Jakobes særlige “semitiske energi” (I, 254), hendes jødiske næse og hendes fars store “negerlæber” (I, 149, 217), men dét blot med den lille pirring ved det særegne, som den ægte tolerance ikke fortrænger.

Romanen leverer et rent ud forelsket portræt af Jakobe, og mangt en læser har siden forelsket sig i hende, en af de første var Georg Brandes, der skriver om denne “fornemme og faste unge jødinde”, at hun trods eller med sit “papegøjenæb” forbliver “uforglemmelig i sin særegenhed. Slank og fin. Overstrømmende i sanselig Betagethed”. Per har Brandes derimod ikke meget tilovers for: en tilsyneladende “bamse”, der viser sig at være “et menneske uden lidenskaber, uden stærk selvopretholdelsesdrift, eller rettere: han besidder kun lidenskabens natside, ikke dens hærdnede og lutrende flamme”. (Brandes 1971: 134)

Hvad ser dog den fornemme og faste jødinde i Per, om han så er vindbøjtet eller bamse? Ved første øjekast ser hun en “glasøjet Hest” med “Gloøjne” og slagterblik: “Jeg ved ikke, hvorfra Nutidens Herrer har faaet den slagteragtige Maade at betragte Kvinder paa. Det er som om de med Blikket vejer, hvor mange Pund Kød vi har paa Kroppen.” (I, 144) Denne karakteristik af Per præsenteres i Jakobes direkte tale, hvilket inviterer læseren til at *lytte* til hende, måske ligefrem som Dr. Freud ville have lyttet til kvinden på briksen, det vil sige med øre for, at afvisning kan dække over et uerkendt begær. Det er muligt for os at høre Jakobes *forkastelse* af det mandlige slagterblik, der klæder hende af med øjnene, som et *begær* efter selv samme blik. Denne mulighed bekræftes af det portræt, der bygges op af Jakobe som en kvinde, der kæmper for at undertrykke et stærkt begær efter kødfulde mandekroppe. Som når det skildres, hvordan hun søger tilflugt hos sin lille, stilfærdige, glatkæmmede bejler Eybert, fordi hun hos ham ikke finder noget af den “bredskuldrede maskulinitet”, der virker “afskrækkende” på hende – og fortælleren tørt bemærker: “Rigtignok var der saa heller ikke noget som helst hos ham, der vakte det kvindelige Driftsliv i

hende.” (I, 161). Eller når vi hører om, hvordan hun ligger og vrider sig søvnløs om natten, holdt vågen af “urolige og lidelsesfulde Tanker, fremkaldt af et nedværdigende, sanseligt Begær” (I, 196)

Jakobes begær efter kødfuld mand kulminerer i den kostelige scene på hestevognsturen i Dyrehaven, hvor Per for at udfordre sin medbejler og imponere Jakobe springer af vognen og løber i forvejen. Hele Jakobes højborgerlige familie finder Pers opførsel dybt upassende, det gælder også Jakobe, der føler sig på én gang “dybt nedværdiget” og samtidig “underlig befriet”. (I, 217) Nedværdiget af hans tåbelighed, befriet for at være tiltrukket af ham. Da vognen når hjem, viser det sig, at Per ligefrem er *besvimet* af udmattelse – det kan ikke blive mere latterligt. Lige derefter indtræffer et af romanens helt vilde omslag: Den totalt latterliggjorte Per opsøger Jakobe på hendes værelse, tager hende i sin favn, spørger om hun vil være hans – og hun svarer – ja! “Ja, ja, hviskede hun, gjort vild af svedlugten fra hans endnu ophedede Legeme, og hendes Hoved sank ned på hans Skulder.” (I, 219) “Gjort vild af svedlugten fra hans endnu ophedede Legeme”! Da Per er gået, er Jakobe igen forfærdet: “På en saa forsmædelig Maade, i et saadant Vrægebillede skulde hendes Ungdomsdrøm om en Helte-Elsker virkeliggøres!” (I, 221)

Men i den for romanen karakteristiske bevægelse, hvor Pers karakter bestandig omtolkes, af ham selv og af andre, får Jakobe efterhånden forvandlet vrægebillede til idealbillede. I et brev fra Berlin fortæller hendes tyske ven Professor Pfefferkorn hende, at han har mødt Per og omtaler ham som “en Prototype for det tyvende Aarhundredes handlesterke Menneske”. (I, 254) Den formulering griber Jakobe med kyshånd: “Det tyvende Århundredes Menneske! Ja, *det* var netop Ordet, der belyste de store Modsigelser i hans Væsen, undskyldte dets Skrøbeligheder, forklarede dets Kraft. Han var som det første Udkast til en kommende Gigantslægt [ ... ]” (I, 254)

Man kan bemærke at Jakobe her forsones med sin forelskelse i Per via en slags litterær karakteristik – hun bliver en læser af et litterært portræt af Per, i form af professorens brev. Hvordan skal vi forstå det? Skal vi forstå det lidet flatterende portræt af Per som Jakobes forsvar mod en voldsom tiltrækning? Eller skal vi forstå det flatterende og litterært formidlede portræt som en idealisering, der skal legitimere, at hun er tiltrukket af en vulgær slagtertype? Det giver romanen ikke noget svar på. Men den giver os oplevelsen af Per som en kamæleonisk skikkelse, der består af en række portrætter, som ikke hænger sammen. En person, der ikke har nogen kerne, men er et lærred for egne og andres projektioner.

Ambivalensen i Jakobes blik på Per modsvares til en vis grad af ambivalensen i Pers blik på Jakobe. Skildret gennem hans perspektiv forvandler hun sig fra mager, bleg jødinde med kroget næse (I, 143) til metonymisk skildret fascinationsobjekt. Per får øjnene op for “Skønheden i hendes lette og dog saa sikre Gang med dens ejendommeligt rovdysagtige, lydløse Fodskifte” – “den betagende Maade, hvorpaa hun kunne synke ned i en Lænestol – ja, om det saa var hendes hastige Maade at pudse Næsen paa” (I, 170). Her har vi forelskelsen blik ikke som det, der samler den elskede til et idealiseret helhedsbillede, men som det der opløser hende i små

fascinerende detaljer: måden at gå på, måden at sætte sig i en lænestol på, måden at pudse næse på. These foolish things.

Pontoppidan er kendt for at operere med en fortæller, der ved mere end sine personer og ofte nedgør dem med hvas ironi. Det kan være temmelig morsomt, som når fortælleren i *Lykke-Per* kalder østjyderne for “grøftegravere og møgsprede, der sidder og gumler andægtigt på deres fedtebrødsmellemad.” (II, 117) Eller når det om litteraturhistorikeren Balling hedder: “Trods sin fabelagtige Længde og sin interessante Mavekatars-Blegthed havde han her som i litteraturen det uheld at forblive ganske upåagtet” (II, 48)

Over for sine protagonister er fortælleren knap så grov, men markerer dog tydeligt sin bedreviden. I scenen, hvor Per frier, er Jakobe helt bedøvet af den “stærke Mandsklang” i Pers stemme. Og så kommenterer fortælleren:

Til trods for, at han i sine sidste Udtalelser havde været mere aabenhjertig, end han selv vidste af, gik det ikke op for hende, at han i Grunden hele Tiden havde været mere opfyldt af sig selv end af hende (II, 205)

Her er det både i forhold til Per og til Jakobe, at fortælleren markerer at vide noget, som de ikke selv ved: Per ved ikke af sin egen åbenhjertighed, Jakobe ved ikke, hvor selvoptaget han er, men fortælleren ved. Hvor der i distancen til Per ligger en antipati, en kritik af hans selvoptagethed, er der ikke noget dømmende ved distancen til Jakobe.

I forhold til Jakobe handler fortællerens bedreviden generelt om hendes store erotiske begær, som hun ikke er sig bevidst eller støder fra sig. Da hun i forelskelsens første tid tøver med at læse Pers breve, markeres et skarpt skel mellem hendes egen forklaring (frygten for “Hentydninger til de Øjeblikke, hvor hun under Samværet med ham modstandsløst gav sig sine Sanser i Vold”) og fortællerens (at hun faktisk frygter at brevene slet ikke rummer sådanne hentydninger). Jakobes egen forklaring udråbes af fortælleren ligefrem til at være “et halvt bevidst Selvbedrag”. (I, 227) Også da hendes forhold til Per bevirker, at hun “med hele sin semitiske Energi” kaster sig over studiet af naturvidenskaberne, markerer fortælleren sin indsigt i en erotisk drivkraft, som hun ikke selv ved af: “Endnu havde Kærligheden en større Part i hendes Iver, end hun rigtig selv vidste af.” (I, 255) Fortællerens bedreviden i forhold til Jakobe kan således ligne Dr. Freuds i forhold til kvinden på briksen. Den uvidenhed eller manglende bevidsthed, som Jakobe behæftes med, får hende ikke til at fremstå som dum eller hyklerisk; snarere udviser fortælleren en empatisk indsigt i hendes kun halvt bevidste erotiske længsel.

Anderledes når fortælleren markerer sin bedreviden i forhold til Per. Da fremstår Per netop som dum eller hyklerisk. I frieri-scenen er det fortælleren, der kan se, at Pers angivelige kærlighedserklæring er en selvkærlighedserklæring. Og da Per sidder og læser journalist Dyhrings artikel om hans store kanalprojekt, er diskrepansen mellem fortællerens viden og Pers uviden regelret ironisk: “At Artiklen var holdt i en spøgefuld Tone, mærkede han endda slet ikke.” (I, 187)

Jakobe har en højere plads i udsigelseshierarkiet end Per. Det bevirkes dels af, at fortællerens bedrevenen ikke er dømmende eller latterliggørende, når det gælder hende. Dels af, at der er steder, hvor hun næsten stiger helt op på hans plads i udsigelseshierarkiet. Da Per har brudt med hende, glider hendes perspektiv næsten sammen med den auktoriale fortællers i en meget overblikssagtig sammenfatning af Pers karakter: “Det var det egentlige sideniuske ved ham, at hans naturlige Følelser absolut skulle udsmykkes. Som i sin Tid hans Fremtidsideers nationale Betydning havde skullet pynte hans egenkærlighed, sådan skulle nu Religionen tjene som dække for hans Forsagthed, hans fattige Hjemlængsel.” (s. 203)

Det er, som om Pers sammensathed udstiller ham som en tom størrelse, der kan behæftes med skiftende prædikater, mens Jakobes sammensathed gør hende til menneske, til forelskelsens genstand, den som vi ikke kan udtømme ved at opremse karaktertræk, prædikater. Et sted i romanen fortæller Onkel Heinrich en lignelse om bondeknolden, som alle forgaber sig i “formedelst en kleines Ding, han bar skjult paa sig, med noget Troldskab i, forstaar sig.” (II, 62) Det skal være en allegori på Pers uforklarlige tiltrækningskraft, hans x-faktor. Men for læseren forbliver denne tiltrækningskraft et postulat; det er svært for læseren at forgabe sig i Per. Til gengæld er det ikke vanskeligt at forgabe sig i Jakobe. Her fremstiller Pontoppidan en person, så hun fremstår som én, der har dette “mere” i sig, dette “lille a” – she’s got *it*, et mystisk x, som ikke kan indfanges ved, at vi opremser hendes karaktertræk (intellektuel, sanselig, jødisk, krænket etc.).

Tolkningen af *Lykke-Per* afhænger i høj grad af, hvordan man tolker dens slutning. Per ender sit liv som asketisk eneboer i det nordjyske, hvor han hengiver sig til sine kræftmerter og dør. Det fremstilles, som om han har en egen nydelse ved smerten: “naar man bagefter [efter et anfald af smerter] kom ind til ham, lå han med et Udtryk i sit Ansigt som en, der har haft en rig og dyb Nydelse.” (II, 333) Den gængse tolkning af slutningen er, at Per ender hvor han begyndte, i den barske kristendom, som hans præstefar stod for, blot i en endnu barskere og mere selvpinerisk variant. Med Pers egne formuleringer kunne slutningen se ud som om, det her lykkes ham “at finde sit naturlige Voksested, at blive sig sit eget selv fuldt og klart bevidst”. Men det skal bemærkes, at disse formuleringer er fremsat i en passage, hvor det er den lokale skolelærer, der bærer synsvinklen og erindrer, hvad Per har sagt. Og samme skolelærer Mikkelsen sidder til allersidst i romanen og har svært ved at danne sig et samlet billede af Per, da han læser hans efterladte optegnelser, blandt andet den om at have lige så mange sjæle, som der er brikker i en Gnav-pose. Skolelærerens læsning af optegnelserne spejler læserens læsning af Pontoppidans roman: Mikkelsen kastes på disse få sider, ligesom læseren hen over romanens mange, fra det ene billede af Per til det andet.

Måske finder Per virkelig “sit sande jeg” i nydelsen ved kræftsygdommens smerter. Måske gør Jakobe det som reformpædagogisk forstanderinde for sin fattigskole. Måske skulle de virkelig begge gennem kærlighedens møde lære at finde sig selv i eremitisk ensomhed (Per) eller næstekærlig selvstændighed (Jakobe). Men det er en barsk lære, og over den rejser sig det billede, hvor jeg som ung fandt romanens egentlige nåde: Billedet af Jakobe på kærlighedsvandring i Alperne, med

opkiltet kjole og strålende øjne; Jakobe, som Per ser hende, da hun har skænket ham “en ny Fødsel og en ny Daab”. Jakobe med viltre lokker, blussende mund og elskovens styrke i sit spinkle legeme.

### ABSTRACT

Per Sidenius, obviously, is the protagonist of *Lykke-Per (A Fortunate Man)*, Henrik Pontoppidan’s novel. The heroine of the novel is, no doubt, Jakobe, the Jewish lady Per is engaged to. In this article, Lilian Munk Rösing, focuses on the erotic attraction between the main characters of the novel. Jakobe is, at the same time, attracted and repelled by the brute, “butcher-like” Per. Per, on his side, is fascinated by the Jewish lady of the world. Munk Rösing argues that his complex character exposes Per as “empty”, where as her complex character makes Jakobe the attractive object of love, not easily grasped and simplified.

### CITERET LITTERATUR

Brandes, Georg 1971: “Henrik Pontoppidan” (1911) in Ahnlund, Knut: *Omkring Lykke-Per*, København: Hans Reitzels Forlag

Pontoppidan, Henrik 1964: *Lykke-Per I-II* (1898-1904), Gyldendals Bibliotek Bd. 20-21, København: Gyldendal

Artiklen er uddrag og sammenskrivning af tre tidligere artikler:

“Jakobe”, i *Den store karakterbog*, red. Erik Skyum-Nielsen & Anne Marie Mai, Aarhus Universitetsforlag 2012

“Lykke-Per som multipel meta-karakter”, tidsskriftet *Spring*, nr. 39, 2016

“Den sande heltinde er kæresten Jakobe”, *Politiken* 25/8-2018

*Lilian Munk Rösing, f. 1967, er lektor i litteraturvidenskab ved Københavns Universitet og litteraturkritiker ved Politiken*